

Communicative competence manifests itself in the skilled implementation of communicative activities and includes the ability: to identify the initiative in communicating; to carry out a "dialogue with oneself"; to be flexible in critical situations; carry out a reflexive and nonreflexive hearing, adequately analyze the communicative situation; change depth and circle of communication; have verbal and nonverbal means of communication; establish trusting relationships, endurance and timing; to implement an individual approach to clients and colleagues in communication.

The communicative competence of the manager will be manifested in his ability to influence clients and colleagues, to organize it as an interaction that carries personal interest, meaning and significance for all subjects of this process.

Отримано 22.04.2018

УДК 378.147.09131-051:316.614

О. І. Данилюк
elena.danilyuk73@gmail.com
Т. Л. Опалюк
pidgorna87@ukr.net

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Данилюк О. І., Опалюк Т. Л. Теоретико-методологічні підходи щодо професійної підготовки фахівців соціономічного профілю. Стаття присвячена розгляду та аналізу теоретико-методологічних підходів щодо професійної підготовки фахівців соціономічного профілю. З'ясовано, що існують традиційні погляди щодо розуміння соціономічних професій, як типу професій «людина-людина». Встановлено, що соціальна взаємодія індивіда в суспільстві є предметом їхньої професійної діяльності, і, що саме соціономічна група професій впливає на соціальну взаємодію і через неї здійснює управління соціальними процесами, системами, їх розвитком, корекцією, трансформацією. Визначено, що до цієї групи входять професії: соціальний працівник, педагог, соціальний педагог, тощо. З'ясовано, що необхідність підготовки фахівців соціономічних професій зумовлена: об'єктивними інтеграційними соціальними процесами, що відбуваються у світі та сприяють формуванню єдиних соціальних норм і стандартів, які утворюють загальні вимоги до здійснення професійної діяльності соціономістами; спільним предметом професійної діяльності, що

визначає напрям професійної діяльності, зміст вимог до здійснення професійної компетентності фахівців.

Проаналізовано спеціальні дослідження присвячені підготовці фахівців соціономічних професій. З'ясовано, що пріоритетними підходами, які сприяють підвищенню якості підготовки фахівців є діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, інформаційний, аксіологічний, як такі, що забезпечують теоретико-методологічне обґрунтування розв'язування проблеми дослідження; синергетичний, як загальнометодологічний і теоретичний; технологічний, задачний, контекстний, як такі, що забезпечують методичний рівень розв'язування завдань дослідження.

Виявлено, що специфічні характеристики соціономічних професій є аспектом загальних і відображаються в предметі професійної діяльності конкретної професії. Проведений теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень з проблеми підготовки фахівців соціономічної групи професій підтвердив, що в її системі розроблялись та застосовувались підходи, орієнтовані на окрему професію цієї групи. З'ясовано, що реформи у системі вищої освіти активізують наукові пошуки, спрямовані на виявлення та обґрунтування ідей підвищення рівня професійної підготовки. Виявлено, що застосування компетентнісного підходу у підготовці фахівців соціономічних професій у вищій школі ґрунтується на поєднанні знанневого та контекстного підходів. Науково-теоретичне обґрунтування виокремлення соціономічної групи професій на основі виявлення загального для них предмету та характеристик професійної діяльності, теоретичні та практико орієнтовані дослідження ідей, концепцій, наукових підходів щодо проблем підготовки фахівців соціономічних професій, та аналіз цілей сучасної професійної освіти, сприяли визначенню діяльнісного, системного, синергетичного теоретико-методологічних підходів у їх взаємозв'язку, та реалізації компетентнісного підходу на засадах задачного.

Ключові слова: фахівці соціономічного профілю, професійна підготовка, компетентність, освітній процес; вищий навчальний заклад, соціалізація.

Данилюк О. І., Опалюк Т. Л. Теоретико-методологические подходы к профессиональной подготовке специалистов социономического профиля. Стаття посвящена анализу теоретико-методологических подходов в профессиональной подготовке специалистов социономического профиля. Определено, что к этой группе входят профессии: социальный работник, педагог, социальный педагог, другие. Необходимость подготовки специалистов социономических профессий обусловлена: объективными

интеграционными социальными процессами, что происходят в мире и способствуют формированию единых социальных норм и стандартов, которые образуют общие требования к осуществлению профессиональной деятельности социологами; общим предметом профессиональной деятельности, что определяет направление профессиональной деятельности, содержание требований к профессиональной компетентности специалистов.

Проанализировано специальные исследования посвященные подготовке специалистов социологических профессий. Определено, что приоритетными подходами, которые способствуют повышению качества подготовки специалистов есть деятельностный, личностно ориентированный, компетентностный, информационный, аксиологический, как таковые, что обеспечивают теоретико-методологическое обоснование решения проблемы исследования; синергетический, как общеметодологический и теоретический; технологический, задачный, контекстный, как таковые, что обеспечивают методический уровень решения заданий исследования.

Проведенный теоретический анализ отечественных и зарубежных исследований относительно проблемы подготовки специалистов социологической группы профессий подтвердил, что в ее системе разрабатывались и применялись подходы, ориентированные на отдельную профессию этой группы. Выявлено, что применение компетентностного подхода в подготовке специалистов социологических профессий в высшей школе основывается на объединении знаниевого и контекстного подходов. Научно-теоретическое обоснование выделения социологической группы профессий на основании определения общего для них предмета и характеристик профессиональной деятельности, теоретические и практически ориентированные исследования идей, концепций, научных подходов к проблеме подготовки специалистов социологических профессий, и анализ целей современного профессионального образования, сопутствовали определению деятельностного, системного, синергетического теоретико-методологических подходов в их взаимосвязи, и реализации компетентностного подхода на основании задачного.

Ключевые слова: специалисты социологического профиля, профессиональная подготовка, компетентность, образовательный процесс; высшее учебное заведение, социализация.

Постановка проблемы. Витоком пошуку та розробки сучасних підходів до підготовки фахівців соціологічних професій у вищому навчальному закладі є загальна проблема підвищення якості вищої освіти. Вона зумовлена потребами суспільства у фахівцях нової

генерації, здатних ефективно розв'язувати соціальні проблеми, що, в умовах світових інтеграційних процесів, прискоренні темпів інформаційних потоків, соціально-економічних, технічних, технологічних перетворень, стали складними та динамічними. Забезпечення якості вищої освіти, невід'ємною складовою якої є професійна освіта, потребує розробки критеріїв та відповідної методології.

Так, у Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «...якість вищої освіти – сукупність якостей особистості, що відображають її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлюють здатність задовольняти як особистісні духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства» [2]. Відповідно це поняття є інтегрованим, складним і містить багато аспектів, кожний з яких потребує окремого дослідження. Проблема якості освіти зумовлюється загальними факторами розвитку суспільства, зокрема соціально-економічними (на рівнях суспільства країни, світу), що мають динамічні характеристики, та відображає як загальні й окремі потреби розвитку суспільства, так і стратегічні цілі, що асимілюються у професійній сфері діяльності людини. Таким чином, якість підготовки фахівців у закладах вищої освіти залишається актуальною та пріоритетною темою для наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень. Проблема підготовки фахівців соціономічних професій є складною, неоднозначною, оскільки їх професійна діяльність пов'язана із соціальною системою стосунків, що потребують не тільки професійних знань, умінь та навичок, але й певних особистісних якостей фахівця (О. Бондаревська, Р. Вайнола, О. Глузман, Д. Годлевська, Н. Гузій, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.), уміння розв'язувати професійні проблеми та ситуації (А. Вербицький, Н. Гузій, Н. Бордовська, С. Доценко, А. Карпов, Н. Мільто, Ю. Сенько, Ю. Кулюткін, Г. Сухобська та ін.).

Слід зазначити, що переважна більшість педагогічних досліджень, розв'язують цю проблему для окремої соціономічної професії, спираючись на певний домінуючий підхід (Н. Азарова, А. Воевода, Ю. Волков, В. Горохов, Н. Гузій, О. Карпенко, С. Кривець, А. Мамалига, С. Новикова, О. Пасечник, Л. Рибалко, М. Чобітько, та ін.). Ідея досліджень закладається у концептуальних засадах щодо її реалізації і вказує на стратегічне значення.

Формулювання мети статті. Метою є визначення та аналіз теоретико-методологічних підходів щодо професійної підготовки фахівців соціономічного профілю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освітній процес, на думку вчених, є суб'єктивним, а професійна діяльність здійснюється суб'єктами, тому особистісні якості є важливими аспектами у формуванні майбутнього фахівця. Це стосується і певних особистісних

якостей фахівців соціономічних професій. У зв'язку з цим важливим є використання у навчальному процесі особистісно орієнтованого підходу (Р. Вайнола, О. Глузман, А. Капська, Л. Рибалко, В. Савіщенко, М. Чобітько, Г. Яворська та ін.) у межах реалізації «суб'єкт-суб'єктної» або гуманістичної парадигми, спрямованої на розвиток особистісних та професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Так, М. Чобітько вважає, що особистісно орієнтований підхід дозволяє реалізувати індивідуальний та диференційований підходи до професійної підготовки у контексті здатності здійснення особистісно орієнтованої професійної діяльності [3].

У дисертаційному дослідженні Р. Вайноли особистісно орієнтований підхід визначається як система педагогічних впливів, зорієнтованих на розвиток не окремих якостей, а структури особистості в цілому, та інтеграція зовнішніх педагогічних факторів впливу із внутрішньою структурою особистості, що сприяє її розвитку. У межах цього підходу визначено особистісно-соціальний, спрямований на формування соціальних ролей, активної взаємодії особистості у суспільстві. Цей підхід розроблено на рівні інноваційних форм та методів суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії [1].

Таким чином, поєднання особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у розробленій структурі професійно значущих особистісних якостей соціального педагога є інструментарієм управління професійним самовдосконаленням. Професійно значущі особистісні якості майбутнього соціального педагога визначено як такі, що забезпечують ефективність професійної соціально-педагогічної діяльності. Відповідно автором структуровано професійно значущі особистісні якості у блоки: гуманістичний, деонтологічний, комунікативний, компетентнісний, емоційно-вольовий, організаційний.

Особистісно орієнтований підхід є процесом виявлення та формування професійно важливих якостей особистості та усвідомлення індивідуально значущої діяльності окремого суб'єкта, який реалізує власний досвід.

Отже, визначається загальна тенденція реалізації особистісно орієнтованого підходу при підготовці фахівців соціономічних професій, що втілює ідею суб'єктного розвитку на основі формування певних якостей особистості. Разом з тим, підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій буде ефективнішою, якщо спиратиметься на декілька підходів.

У педагогічній теорії і практиці широко розповсюджується аксіологічний підхід, що є складним у змістовому виявленні, оскільки ціннісні орієнтири мають певний ряд модифікацій. Цей підхід також є складним щодо діагностики та результатів, оскільки цінності є суб'єктною характеристикою і складно прогнозувати, чи скористаються фахівці певною цінністю у тих чи інших професійних ситуаціях. Така проблема стосується і соціономічних професій, оскільки за специфікою

професійної діяльності рівні цінностей є різними.

В останні роки у педагогічну науку асимілюється теорія синергетичного підходу, що визначається у сучасній педагогіці на загально-методологічному рівні. Його принципи сприяють розробці нових підходів до організації та здійснення навчального процесу. Зокрема основним принципом цього підходу є загально-методологічний – самоорганізація.

Слід зазначити, що у дослідженнях останніх років багато уваги приділялося теорії діяльнісного підходу, загальні принципи якого застосовувався при розв'язуванні проблеми підготовки майбутніх фахівців. Діяльнісний підхід передбачає активну участь студентів у пізнавальному процесі та застосування відповідних технологій, методів і технік. Репродуктивні методи не задовольняють умов діяльнісного підходу, оскільки цей підхід ґрунтується на активних методах пізнання.

Реалізацію діяльнісного підходу у навчальному процесі науковці обґрунтовують як діялісно-особистісну (В. Корнещук, Л. Красюк, С. Литвиненко та ін.), діялісно-компетентісну (Ф. Ялалов та ін.). Методологічною основою діялісно-особистісного підходу є активна взаємодія суб'єкта з оточуючим світом. Методологічною основою *діялісно-компетентісного* підходу є формування професійних, загальних, особистісних якостей тощо. Діялісність є тим середовищем, в якому формуються та розвиваються компетентності. Відповідно компетентісний підхід при підготовці фахівців потребує застосування на основі діялісного.

Компетентісний підхід є перспективним і актуальним у сучасних умовах, що характеризуються інтеграційними європейськими та світовими процесами і, у зв'язку з цим, сформульовано нові вимоги до якісної підготовки фахівців у вищій школі.

У теоретичних дослідженнях цей підхід ґрунтується на розумінні понять «компетенції», «компетентності» [6]. Проаналізовані дослідження свідчать, що компетентісний підхід розробляється також на методичному рівні. Він реалізується через застосування технологічного підходу, яким зумовлюється алгоритм здійснення навчального процесу або в цілому професійна підготовка у закладах вищої освіти. Технологічний підхід порівняно недавно почав активно втілюватись у систему вищої освіти. Він відображає теоретичний та методичний рівні реалізації мети щодо підвищення якості професійної підготовки у закладах вищої освіти. У межах технологічного підходу розробляються та застосовуються на практиці педагогічні, навчальні технології, зокрема ті, що отримали статус інноваційних, і є похідними від підходів – діялісного, особистісно орієнтованого, контекстного.

Напрями технологічного підходу ґрунтуються на ідеях технологічності (алгоритмічності) навчального процесу; технічного оснащення навчального процесу як засобу підвищення ефективності навчального процесу за допомогою дидактичних технологій:

інтерактивного навчання, інформаційних технологій, комп'ютерних програм тощо; застосування професійних технологій у навчальному процесі, як засобу професійної підготовки майбутніх фахівців.

В останні роки розробляється контекстний підхід для підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Контекстний підхід втілює ідею максимального наближення до професійної діяльності змісту, завдань навчального процесу. Проте, на наш погляд, цілі компетентнісного підходу є більш конкретними для їх реалізації у навчальному процесі.

Серед підходів, що розробляються з метою підготовки фахівців соціономічних професій, значної уваги заслуговує аксіологічний підхід. Особливо це стосується соціономічної групи професій. Деякі вчені вживають поняття «аксіологічний» і «акмеологічний» як синонімічні, що знаходяться на стику природничих, гуманітарних, технічних, суспільних дисциплін і вивчають феноменологію розвитку людини, її найвищі творчі досягнення на етапі зрілості.

Оскільки професійна діяльність фахівців-соціономістів пов'язана із різними рівнями цінностей, багатьма вище згаданими вченими розроблялись класифікації, види цінностей, визначались завдання по формуванню цінностей, ціннісних орієнтирів тощо. Це, в одних випадках, сприяло диференціації аксіологічного (акмеологічного) й особистісно орієнтованого підходів при підготовці фахівців, в інших – аксіологічний підхід визначався як пріоритетний, а особистісно орієнтований як допоміжний.

Зазначене вище свідчить, що в науковій і освітній теорії та практиці не існує єдиного концептуального підходу щодо підготовки фахівців соціономічної групи професій. При цьому домінуючою парадигмою підготовки залишається традиційна знаннева, у межах якої застосовуються різноманітні наукові підходи. Тому підготовка фахівців соціономічних професій орієнтована лише на специфічні характеристики, при цьому базові характеристики, спільні для цієї групи, відсутні. Це, на нашу думку, впливає на якість підготовки фахівців.

Оскільки професійна діяльність фахівців-соціономістів передбачає роботу з людьми, то на ефективне розв'язування задач впливає аксіологічний підхід. Цей науковий напрям розроблявся науковцями у межах особистісно орієнтовного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного напрямку. Він не інтегрується у компетентнісному підході, а тому потребує аналізу і дослідження можливостей такої його інтеграції. Узгодження діяльнісного та аксіологічного підходів ґрунтується на взаємодії за умови застосування принципів методологічного підходу – системного. Його принципи проектуються в організацію ідей та їх реалізацію у навчальному процесі.

Синергетичний підхід відображає методологічний принцип самоорганізації, у відповідності до параметрів порядку при підготовці фахівців соціономічних професій. У синергетиці параметри порядку виконують функції організації системи, напрямів розгортання та руху її

розвитку. Параметри порядку проявляються в концептуальній ідеї підготовки фахівців, що опредмечується в цілях професійної підготовки та засобах реалізації у навчальному процесі. Наприклад, параметрами порядку у традиційному підході є знання, уміння, навички, на які зорієнтовано навчальний процес. Ідея компетентнісного підходу орієнтує підготовку фахівців на формування компетентностей, що у процесі професійної підготовки є параметром порядку. Такий параметр порядку задає принципи організації, послідовність здійснення процесу підготовки фахівців. Конкретне виявлення параметрів порядку відбувається в ієрархії освітніх цілей, організації навчального матеріалу, відповідності навчальних засобів Ідеї зазначених теоретичних і методологічних підходів втілюються у систему застосування інноваційних технологій для підготовки фахівців соціономічних професій згідно нашого дослідження.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснивши теоретико-методологічний аналіз соціономічних професій з'ясовано, що необхідність підготовки фахівців зумовлена: об'єктивними інтеграційними соціальними процесами, що відбуваються у світі та сприяють формуванню єдиних соціальних норм і стандартів, які утворюють загальні вимоги до здійснення професійної діяльності соціономістами; спільним предметом професійної діяльності, що визначає напрям професійної діяльності, зміст вимог до здійснення професійної компетентності фахівців. Аналіз останніх спеціальних досліджень, присвячених підготовці фахівців соціономічних професій показав, що пріоритетними підходами, що сприяють підвищенню якості підготовки фахівців є діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, інформаційний, аксіологічний, як такі, що забезпечують теоретико-методологічне обґрунтування розв'язання проблеми дослідження; синергетичний, як загальнометодологічний і теоретичний; технологічний, контекстний, як такі, що забезпечують методичний рівень розв'язання завдань дослідження. На основі цих підходів розв'язуються диференційовані, індивідуальні, системні задачі.

Список використаних джерел

1. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / Вайнола Ренате Хейкіївна. – К., 2009. – 44 с. – Бібліогр.: с. 36-41.
2. Закон України “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 20, ст. 134 (№ 2984-III: із змінами від 19 січня 2010 р.).
3. Чорнобровкін В. М. Психологія прийняття рішень у педагогічній діяльності: дис ... доктора психол. наук: 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія / Володимир Миколайович Чорнобровкін. – К., 2007. – 480 с.

4. Opalyuk T. L. System and synergetic approaches as a general methodological basis for definition of the "social reflexion of the future teacher" concept / T.L. Opalyuk // Web of Scholar. – 2017. – № 6. – P. 58–65.

5. Opalyuk T.L. The genesis of identification and development of the problem of formation of the social competence of the future teacher / T.L. Opalyuk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2017. – V. (60), issue 135. – P. 34–38.

6. Данилюк О.І. Соціально-економічна компетентність – як компонента фахової підготовки майбутнього соціального інспектора / О.І. Данилюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка/ За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXV. Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. С.53-63.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Vajnola R. H. Pedagogichni zasadi osobistisnogo rozvitku majbutn'ogo social'nogo pedagoga v procesi profesijnoi pidgotovki: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja doktora ped. nauk: 13.00.04 – teorija ta metodika profesijnoi osviti / Vajnola Renate Hejkiivna. – K., 2009. – 44 s. – Bibliogr.: s. 36-41.

2. Zakon Ukraïni "Pro vishhu osvitu" // Vidomosti Verhovnoi Radi (VVR). – 2002. – № 20, st. 134 (№ 2984-III: iz zminami vid 19 sichnja 2010 r.).

3. Chornobrovkin V. M. Psihologija prijnattja rishen' u pedagogichnij dijalnosti: dis ... doktora psihol. nauk: 19.00.07 – Pedagogichna ta vikova psihologija / Volodimir Mikolajovich Chornobrovkin. – K., 2007. – 480 s.

4. Opalyuk T. L. System and synergetic approaches as a general methodological basis for definition of the "social reflexion of the future teacher" concept / T.L. Opalyuk // Web of Scholar. – 2017. – № 6. – P. 58–65.

5. Opalyuk T.L. The genesis of identification and development of the problem of formation of the social competence of the future teacher / T.L. Opalyuk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2017. – V. (60), issue 135. – R. 34–38.

6. Daniljuk O.I. Social'no-ekonomichna kompetentnist' – jak komponenta fahovoï pidgotovki majbutn'ogo social'nogo inspektora / O.I. Daniljuk // Zbirnik naukovih prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogienka/ Za red. L.P. Mel'nik, V.I. Spivaka. – Vip. HHV. Serija social'no-pedagogichna. – Kam'janec'-Podil's'kij: Medobori-2006, 2015. S.53-63.

Danyliuk O. I., Opalyuk T. L. Theoretical and methodological approaches to the professional training of specialists of sociological profile. The article is devoted to the consideration and analysis of theoretical

and methodological approaches to vocational training of specialists of the sociological profile. It is revealed that there are traditional views on the understanding of socio-occupational professions, as the type of human occupations. It is established that the social interaction of an individual in a society is the subject of their professional activity, and that it is the sociological group of professions that affects social interaction and through it manages social processes, systems, their development, correction, transformation. It is determined that this group includes professions: social worker, teacher, social teacher, etc. It has been found out that the necessity of training specialists in socio-occupational professions is due to: objective social integration processes taking place in the world and contributing to the formation of common social norms and standards that form general requirements for the professional activity of sociologists; a common subject of professional activity that defines the direction of professional activity, the content of the requirements for the professional competence of specialists.

The special investigations devoted to the training of specialists in socio-occupational professions are analyzed. It was clarified that the priority approaches which promote the quality of training of specialists are active, personally oriented, competence, informational, axiological, as providing theoretical and methodological substantiation of solving the research problem; synergetic, as general methodological and theoretical; technological, task, contextual, as providing a methodological level for solving research tasks.

It is revealed that the specific characteristics of the socio-economic professions are an aspect of the general and are reflected in the subject of the professional activity of a particular profession. The theoretical analysis of domestic and foreign studies on the training of specialists of the socio-economic group of professions has been carried out and confirmed that in its system the approaches focused on a separate occupation of this group were developed and applied. Theoretical and methodological substantiation of the isolation of the socio-economic group of professions on the basis of revealing the general subject for them and the characteristics of professional activity, theoretical and practical studies of ideas, concepts, scientific approaches to the problems of preparation of specialists in socio-occupational professions, and analysis of the goals of modern vocational education, contributed to the definition of activity, systemic, synergetic theoretical and methodological approaches in their interrelation, and the implementation of a competent approach on the basis of the task.

Key words: specialists of sociological profile, professional training, competence, educational process; higher education institution, socialization.

Отримано 22.03.2018